

УДК: 811.161.3'37:27-23

DOI 10.52928/2070-1608-2025-76-4-56-60

БІБЛЕІЗМ: АБ'ЁМ ПАНЯЦЦА, КРЫТЭРЫІ ВЫЛУЧЭННЯ, ДЭФІНІЦЫЯ

П.С. БАСАЛЫГА

(Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры

Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0692-1990>

Аналізуюцца і супастаўляюцца асноўныя дэфініцыі тэрміна “біблеізм” на матэрыяле лінгвістычных слоўнікаў і асобных артыкулаў. Выяўляюцца дыферэнцыяльныя рысы біблейскіх адзінак і на гэтай аснове мадэлюецца семантычнае поле біблеізмаў. Вызначаюцца адрозненні паміж біблейскімі і семантычна падобнымі да іх адзінкамі. Фармулюецца прыдатнае для практычнага выкарыстання азначэнне тэрміна “біблеізм”.

Ключавыя словы: Біблія, біблеізм, семантыка, тэрмін, лексікаграфічны крыніцы, семантычнае поле.

Уводзіны. У апошнія дзесяцігоддзі не спадае рознааспектная цікавасць да тэксту Свяшчэннага Пісання як літаратараў, так і моваведаў: абараняюцца дысертацыі, выдаюцца слоўнікі. У рускім мовазнаўстве з працамі ў гэтай галіне звязаны прозвішчы А.А. Аляксеева, А.М. Верашчагіна, А.С. Дзясніцкага, В.Н. Кузняцовай, М.Г. Селязнёва і інш. Пад рэд. Л.Р. Качадыкава (2006), К.М. Дубровінай (2010), Г.А. Ліліч (2010), Н.Р. Нікалаюк (2012) і інш. выйшлі слоўнікі біблеізмаў рускай мовы. Украінская лексікаграфія мае выданні А.П. Коваль (2001), Ж.В. Калаіз і З.П. Бакум (2002), Л.П. Будзіўскай, З.С. Сікорскай (2007) і інш. Актыўна распрацоўваюцца і выпускаюцца шматмоўныя слоўнікі біблеізмаў роднасных і няроднасных моў (“Лепта библейской мудрости: библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках” (2014), “Из библейской мудрости = Z biblickej mudrości = Biblische Weisheiten: русско-словацко-немецкий словарь библеизмов” (2015) і інш.).

У беларускай лінгвістыцы вывучаюцца адметнасці перакладаў Бібліі на беларускую мову (І.У. Будзько, Н.Б. Мячкоўская, В.Я. Фурс, І.А. Чарота, А.С. Яскевіч і інш.), развіваецца даследаванне фразеалагізмаў біблейскага паходжання і біблейскіх імёнаў у беларускай мове (Я.Я. Іваноў, Д.С. Краўцова), адзінкі біблейскага паходжання ўключаюцца ў рэестры тлумачальных і фразеалагічных слоўнікаў. Аднак лексікаграфічнага выдання, якое б ахоплівала менавіта *біблейскія* адзінкі, на беларускай мове пакуль няма. Пры гэтым варта сказаць, што сам тэрмін *біблеізм* у беларускамоўных лексікаграфічных крыніцах упершыню быў зафіксаваны толькі ў 2012 годзе ў аўтарскіх слоўніках [1, с. 40; 2, с. 128]. Беларускаямоўныя слоўнікі лінгвістычных тэрмінаў А.Л. Юрэвіча (1962), П.У. Сцяцко, М.Ф. Гуліцкага і Л.А. Антанюк (1990), энцыклапедыя “Беларуская мова” (1994) не змяшчаюць лему *біблеізм*, як няма яе і ў акадэмічных тлумачальных і нарматыўных слоўніках (1977-84, 2022; 1987, 2012). У рэцэнзії на слоўнік 2012 г. на гэты факт указваў І.Я. Лепешаў: “Часам у СБМ-12 не знойдзеш не толькі якога-небудзь не так даўно ўжніклага слова, але і спрадвечнага. Так, няма слоў *шэсцьдзясят*, *біблеізм*” [3, с. 2]. Трэба дадаць, што пад тэрмінам *біблеізм* даследчыкамі разумеюцца розныя адзінкі. Колькасць тлумачэнняў залежыць ад самога прадмета даследавання, звязанага з Бібліяй: ці то біблейская лексіка, ці то фразеалогія, ці то онімы біблейскага паходжання і пад. Кожны з пералічаных прадметаў даследавання называецца біблеізмам, таму мэтазгодна вызначыцца з межамі самога паняцця.

З улікам канкрэтнай мэты і прадмету даследавання, лінгвісты ўдакладняюць тэрмін, пар.: *біблеізм-слова*, *біблейскі фразеалагізм*, *біблейскі выраз* і пад. Найчасцей такая дэталізацыя мае гіпера-гіпанімічны характар суадносінаў: “Канкрэтызацыя паняццяў “біблеізм” і “біблейскі фразеалагізм” і, як наступства, іх размежаванне абумовілі патэнцыяльную магчымасць іх разгляду ў асобных родавідавых катэгорыях” [4, с. 40]. Далейшая канкрэтызацыя тэрміна *біблеізм* (напр., стварэнне слоў тыпу *евангелізм*) не ўяўляецца мэтазгоднай, аднак можа выкарыстоўвацца ў прыватных выпадках (для размежавання біблеізмаў са Старога Запавета і Новага).

Мэта прапанаванага артыкула – сфармуляваць прыдатнае для практычнага выкарыстання азначэнне тэрміна *біблеізм* і паказаць яго аб’ём праз семантычнае поле¹ (далей – СП).

Для дасягнення пастаўленай мэты вырашаліся наступныя задачы: а) прааналізаваць і супаставіць асноўныя дэфініцыі тэрміна і выявіць яго вызначальныя рысы; б) распрацаваць мадэль СП “Біблеізмы”.

Асноўная частка. Размытае азначэнне тэрміна *біблеізм* стварае пэўныя праблемы для даследчыкаў. З прааналізаваных намі дэфініцый розных навукоўцаў выводзяцца дзве агульныя прыкметы *біблеізма*: структурная неаднастайнасць адзінак і паходжанне з Бібліі. Паколькі гэтыя прыкметы могуць быць уласцівы адрозным моўным/маўленчым адзінкам, мы абзначым спачатку асноўныя праблематычныя моманты ў трактоўцы гэтых прыкмет, а потым аргументуем немэтазгоднасць аднесенасці некаторых груп адзінак да біблеізмаў.

Першая праблема аб’ёма самога паняцця заключаецца ў тым, што ён ахоплівае некалькі моўных узроўняў і змяшчае розныя маўленчыя адзінкі. Так, лексемы (*Галгофа*, *анафема*, *мамона*, *левіяфан* і інш.), фразеалагізмы (*цяроны вянок*, *поўзаць на чэраве*, *пасыпаць галаву попелам*, *будаваць дом на пяску* і інш.), сказы (*хто сее вецер*,

¹ «Семантычнае поле ... 2) Сукупнасць слоў і выразаў, якія ўтвараюць тэматычны рад» [5, с. 334].

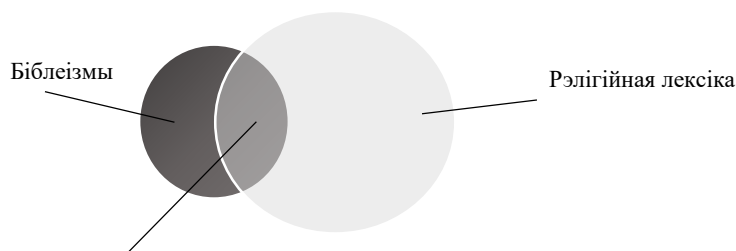
пажне буру; прах ты і ў прах вернешся; хай будзе святло! і пад.) і нават мікратэксты – усё гэта рознаўзроўненыя адзінкі моўнай сістэмы. Некаторыя з іх могуць быць не звязаны са Святым Пісаннем, а ўжывацца як свабодныя словаспалучэнні без біблейскай семантыкі, пар.: *капаць яму каму-н., умываць рукі, закідаць камянямі* і пад. Унутраная форма аднаслоўных біблеізмаў часта больш адназначна звязана з біблейскай семантыкай: слова біблейскага паходжання не страчвае сваёй этымалагічнай сувязі з Бібліяй нават пры семантычных зрухах (напр.: “антыхрыст 1. Паводле вучэння хрысціянскай царквы галоўны праціўнік Хрыста. 2. Разм. Ужываецца як лаянкавае слова” [6, с. 238]. У тэксце могуць ужывацца цэлыя звышфразавыя адзінствы з Бібліі, прычым не заўсёды даслоўна. Такая структурная неаднастайнасць выклікае рознатлумачэнні ў аднесенасці той ці іншай адзінкі да біблеізма.

Другая праблема ў тым, што толькі ўказанне на крыніцу паходжання – Біблію – не дазваляе дакладна ўстанавіць, ці ўтвораны біблеізм на аснове біблейскай гісторыі, ці ўзяты з самога тэксту ў нязменным выглядзе. Да прыкладу, выраз *забаронены плод* з’явіўся на аснове сюжэту грэхападзення, аднак яго няма ў тэксце Бібліі. Улічваючы, што некрананічныя кнігі Святога Пісання, малітоўныя тэксты, апокрыфы і інш. рэлігійныя творы спарадзілі многія ўстойлівыя і ўзнаўляльныя адзінкі, абумоўленыя іх сюжэтам, мы лічым немэтазгодным адносіць іх да біблеізмаў, паколькі іх паходжанне і семантыка супярэчаць унутранай форме тэрміна *біблеізм* (напр., *ежа святога Антонія, хаджэнне па муках, святая прастата, пуп зямлі, як Марка па пекле хадзіць* і інш.). Так, уласна беларускі фразеалагізм *асіна плача па кім узнік* на аснове павер’я пра самагубства Іуды, аднак у Евангеллі не ўказана, як і на чым ён павесіўся (Мф. 27:5). Памылковая аднесенасць падобных адзінак да біблеізмаў скажае ўяўленне пра тэкст Святога Пісання.

Уласна біблейскія тэксты часам змяшчаюць адзінкі, якія ўжо сталі ўстойлівымі ў тагачаснай моўнай прасторы яшчэ да напісання біблейскіх кніг, аднак набылі пашыранае ўжыванне менавіта праз біблейскі тэкст (пар. указанне на цытаванне прымаўкі ў самім тэксце Евангелія: “*Сталася з імі паводле слушнай прыказкі: “Сабака вяртаецца да сваіх ірвотаў, а вымытая свіння – у брудную лужыну”*” (2-е Пятра 2:22))². Такого кшталту выпадкі будуць прадметам даследавання лінгвакультурных характарыстык народаў, пра якія распаўядаецца ў Бібліі.

Пэўную праблему выклікае таксама аднесенасць да біблеізмаў фармальна ці нават семантычна аднолькавых выразаў, якія ёсць і ў тэксце Бібліі, і ў адпаведных слоўніках, напр., *скрыгатаць зубамі, тварам у твар* і г.д. Некаторыя даследчыкі звязваюць іх паходжанне са Святой Кнігай [7, с. 69–71], спасылаючыся на наяўнасць пэўнай колькасці такіх выразаў у яе тэксце. Аднак на непасрэдную сувязь паміж імі і Святым Пісаннем указвае недастатковая колькасць фактаў. Унутраная форма выразаў такога плану празрыстая, яны маглі ўзнікнуць у выніку пераасэнсавання свабодных словаспалучэнняў. Паколькі іх семантыка (ні пераносная, ні пераносная) не змяшчае адназначных маркёраў біблейскага значэння, мы не ўключаем іх у пералік біблеізмаў, хоць можам пагадзіцца, што тэкст Бібліі мог паспрыяць іх замацаванню ў маўленні.

Наступнае пытанне ўзнікае пры размежаванні біблейскай і рэлігійнай лексікі, што тэматычна звязаны паміж сабой больш цесна, чым іншыя семантычныя палі. Рэлігійная лексіка можа супадаць з біблейскай (*малітва, Пасха, святар, храм, пост, спакуса, псалом, хрысціяне* і інш.), а можа адрознівацца (біблейская: *Армагедон, садукей, ерыхонская труба, ахвярапрынашэнне, Скінія, сёмая пячатка, каўчэг заветаў*; рэлігійная: *хросныя бацькі, акафіст, архімандрыт, экзарх, Пацярык, Служэбнік, Сімвал веры* і інш.). Большасць рэлігійных лексем паходзяць з Бібліі, аднак не ўсе (малюнак 1). Для адмежавання рэлігійнай лексемы ад біблейскай, на нашу думку, неабходна выявіць наяўнасць гэтай адзінкі ў тэксце Бібліі, пашыранасць ужывання ў рэлігійным дыскурсе і супаставіць яе значэнні ў тэксце Святога Пісання (біблейскія слоўнікі) і ў рэлігійным кантэксце (слоўнікі рэлігійнай лексікі)³. Выразы, біблейскае паходжанне якіх не можа быць даказана тэкстам Святога Пісання, але якія часткова захоўваюць біблейскую семантыку, знаходзяцца на перасячэнні біблейскага і рэлігійнага СП: *анёл-ахоўнік, сем смяротных грахоў* і інш. Тэкст Бібліі змяшчае лексему *анёл / ангел* і выраз *грэх да смерці*, аднак у ім няма менавіта такіх выразаў.

Адзінкі, якія фармальна супадаюць, але адрозніваюцца семантычна; адзінкі на перасячэнні

Малюнак 1. – Суаднесенасць біблейскай і рэлігійнай лексікі

Нават у выпадку поўнага фармальнага супадзення словаформаў біблейскай і рэлігійнай лексікі, іх семантыка можа адрознівацца. Да прыкладу, тлумачэнне дзеясловаў *спавядаць – спавядацца* ў біблейскім слоўніку змяшчае спасылкі не толькі на біблейскія вершы, якія ўказваюць на прызнанне грахоў перад святаром, але і прызнанне іх адзін перад адным (Іакава 5:16), наўпрост перад Богам (Пс. 31:5; Дан. 9:4-5), у той час як рэлігійныя слоўнікі фіксуюць толькі ўказанне на прызнанне грахоў перад святаром/духоўнікам. Прысутнасць святара [8, с. 238–

² Тут і далей прыклады ўзяты з беларускамоўных перакладаў Бібліі ў *Біблійным корпусе* (URL: <https://biblija.bnkorpus.info/index.html>).

³ У працэсе высвятлення неабходна звяртацца з рознымі крыніцамі, бо лексікаграфія можа дапускаць хібы праз чалавечы фактар.

239; 9, с. 664] з'яўляецца неабходнай умовай споведзі ў строга рэлігійным значэнні. Падобных прыкладаў дастаткова колькасць, каб сказаць, што часта адзінкі з Бібліі і адзінкі ў рэлігійным дыскурсе адрозніваюцца семантычна (пар. *анёл / ангел, бласлаўленне / благаслаўленне, пост, хрышчэнне, царква* і інш.).

Ёсць таксама адзінкі, семантычна падобныя да асобных біблейскіх выразаў, але якія кардынальна змяніліся і ўжо ў змененым выглядзе набылі пэўную ступень вітальнасці ў беларускай мове, пар.: *што ні робіцца, усё на лепшае (да лепшага)* [10, с. 605] – *А мы ведаем, што тым, хто любіць Бога, хто пакліканы паводле Яго прадус-танаўлення, усё садзейнічае на дабро* (Рым. 8:28). Паколькі выразы такога тыпу замацаваліся ў моўнай сістэме, моцна змяніўшы біблейскае значэнне праз адарванасць ад кантэксту, можна браць пад увагу іх паходжанне, аднак семантыку разглядаць асобна ад Бібліі.

У маўленні ёсць яшчэ адна група выразаў, якая памылкова можа быць прынятая за біблейскую, напр., *адвакат д'ябла, усёбачнае вока* і інш.: іх не толькі няма ў тэксце Святога Пісання, але яны і не вытворныя, напр., ад біблейскіх слоў/словаспалучэнняў ці біблейскіх сюжэтаў. Падобныя адзінкі маюць паходжанне з царкоўных рытуалаў (*адвакат д'ябла*), мастацкіх твораў (*вежа са слановай косткі*), сімволікі (*усёбачнае вока*). Не ўсе яны прыходзяць у мову з указаных крыніц, некаторыя набываюць пашырэнне апасродкавана, праз іншыя тэксты, ужыванне вядомымі асобамі, фільмы і пад. Семантыка выразаў такога тыпу і нават іх знешняя форма можа памылкова трактавацца як біблейская чалавекам, які знаёмы з тэкстам Бібліі павярхоўна. Сапраўды, некаторыя асноўныя біблейскія лексемы ёсць у такіх устойлівых выразях, аднак іх семантыка не звязана з біблейскімі сюжэтамі.

Ва ўсходнеславянскай лексікаграфіі ўпершыню слова *біблеізм* зафіксавана ў Слоўніку лінгвістычных тэрмінаў (1966) з тлумачэннем: “Біблеізм англ. biblical expression. Біблейскае слова або выраз, якія ўвайшлі ў агульную мову” [5, с. 66]. На ўваходжанне ў сістэму мовы (а не ва ўжыванне) звычайна ўказвае наяўнасць адзінкі ў лексікаграфічных крыніцах. Разам з тым вядома, што па розных прычынах існуе частковая несудаднесенасць паміж ужываннем адзінкі і фактам зафіксаванасці ў слоўніку: працяглы час стварэння слоўнікаў, чалавечы фактар (няўважлівасць і інш.), рэдкае ўжыванне адзінкі на момант стварэння слоўніка і пад. Напр., выраз з Евангелля *там будзе плач і скрыгат зубоў* мае варыянты ўжывання ў мастацкіх творах (менавіта з семантычнай адсылкай да Бібліі), але не адзначаны ў слоўніках. У дэфініцыі В.С. Ахманавай пад выразам можна разумець і ўстойлівае спалучэнне, і цэлы сказ. Азначэнне *біблейскае* таксама ўключае ў сябе і адзінку з біблейскага тэксту, і адзінку, семантычна ўтвораную на аснове тэксту (часта на аснове сюжэту Святога Пісання), таму гэта азначэнне шырока ўжываецца ў адпаведных лінгвістычных працах. У адрозненне ад вышэйразглядаанай дэфініцыі біблеізма, дзе актуалізуецца ўваходжанне біблейскага слова/выразу ў агульную мову, Я.М. Верашчагін акцэнтуюе ўвагу на семантыцы: да біблеізмаў ён адносіць словы, якія зазналі семантычны ўплыў біблейскіх тэкстаў, устойлівыя словазлучэнні, выразы і фразы [11, с. 97]. А значыць, гэта дэфініцыя шырэйшая за азначэнне В.С. Ахманавай.

Шырокае азначэнне даецца і ў слоўніку В.Д. Старычонка: “Біблеізмы – словы або выразы афарыстычнага ці фразеалагічнага характару, якія ўвайшлі ва ўжыванне з біблейскіх тэкстаў” [12, с. 86]. Істотным для разглядаемых дэфініцый з’яўляецца ўстойлівасць або ўзнаўляльнасць адзінкі: у першым выпадку біблеізму неабходна стаць часткай моўнай сістэмы, каб так называцца, у другім – быць узнаўляльным у маўленні. Адпаведна, у гэтым выпадку не любыя фрагменты біблейскага тэксту набываюць статус *біблеізма*. У практыцы ўжывання, напр., матэрыялах *Беларускага N-корпуса*⁴, выяўлены звышслоўныя адзінкі, якія маюць спарадычнае ці адзінкавае ўжыванне, аднак этымалагічна звязаныя з біблейскім тэкстам. Згодна з разглядаемымі вышэй дэфініцыямі такія адзінкі не могуць называцца *біблеізмамі*. Для ілюстрацыі возьмем фразу з кн. Еклезіяста 9:4 – *жывому псу лепей, чым мёртваму льву*. Рэдкае ўжыванне і незафіксаванасць беларускімі лексікаграфічнымі працамі не дазваляюць кваліфікаваць гэты выраз як *біблеізм*, калі зыходзіць з прыведзеных азначэнняў у слоўніках.

І.Я. Лепешаў, аналізуючы групы фразеалагізмаў біблейскай этымалогіі, пісаў, што біблеізмамі называюць “словы, фразеалагізмы, прыказкі, якія ўвайшлі ў літаратурную мову з Бібліі” [13, с. 48]. Значыць, менавіта ўключэнне біблейскіх адзінак у рэестр тлумачальнага ці фразеалагічнага слоўніка становіцца ключавым для самога азначэння тэрміна.

Аднак, як паказвае практыка, не ўсе навукоўцы трымаюцца такога падыходу: напр., у адным з апошніх беларускамоўных лінгвістычных слоўнікаў пад біблеізмам разумеецца “слова ці выраз, цытата з Бібліі” [1, с. 40]. У такой шырокай трактоўцы ёсць месца амаль любой самастойнай часціне мовы са Свяшчэннага тэксту, таму ўзнікае пытанне адасаблення біблейскай лексікі ад небіблейскай. На практыцы ў такім выпадку атрымліваецца, што, напр., першы верш кн. Быцця *На пачатку стварыў Бог неба і зямлю* цалкам складаецца з біблеізмаў, але кожная лексема з гэтага верша можа ўжывацца ў розных дыскурсах, з Бібліяй не звязаных. Любое слова (лексэма) з Бібліі далёка не заўсёды можа быць названа біблеізмам. Біблейскі тэкст у большасці сваёй выбудаваны на нейтральнай, агульнаўжывальнай лексіцы; меншая яго частка – гэта ўласна біблейская лексіка⁵. Адпаведна, істотным у вызначэнні біблеізма з’яўляецца не толькі крыніца яго паходжання, але і семантычная сувязь з пэўным сюжэтам ці вобразам са Святога Пісання.

⁴ Тут і далей прыклады ўжывання ўзятыя з *Беларускага N-корпуса* (URL: <https://bnkorus.info/index.html>).

⁵ Пры дапамозе праграмы *i2text* (<https://www.i2text.com/ru/word-frequency-counter>) і падлікаў уручную мы прааналізавалі Ев. ад Мацвея на частотнасць ужывання нейтральных і біблейскіх лексем: на 100 самастойных слоў, узятых з выпадковай главы, прыпадае прыкладна 84 адзінкі нейтральнай лексікі, 16 – біблейскай.

Шырокі аб'ём паняцця біблеізм і ў расійскага даследчыка В.М. Макіенкі: “лексічныя, фразеалагічныя, афарыстычныя адзінкі рознага тыпу, якія ўвайшлі ў рускую мову з Бібліі або ўзніклі на яе аснове” [14, с. 5]. У больш познім артыкуле 2024 г. той жа аўтар удакладняе, што біблеізмамі могуць быць парэміі, “утвораныя самастойнай камбінацыяй слоў на базе вобразаў і сюжэтаў з Бібліі” [15, с. 5]. Аднак гэты ж аўтар уключае ў сваю кнігу небіблейскія адзінкі кшталту: *люди, будьте бдительны; на сон грядущий; отдавать/отдать на поток и разграбление (разорение)* і інш. [14, с. 109, 180, 153].

Ёсць адзінкі, больш аб'ёмныя і структурна адрозныя ад сказаў – ЗФА біблейскага паходжання. Яны могуць у дакладнасці перадаваць біблейскі тэкст або быць трансфармаванымі. Некаторыя творы пабудаваны на “ўкрапанні” цэлых біблейскіх сюжэтаў у мастацкі тэкст. Неаднаразова мы сутыкаліся з тым, што ўвесь твор складаецца са спасылак на Біблію (і ў выглядзе прамых цытат, і ў выглядзе частотнага ўжывання біблейскай лексікі/фразеалогіі). Падобныя сітуацыі ва ўкраінскім тлумачальным слоўніку падпадаюць пад другое значэнне слова *біблеізм*: “1. лінгв. Біблейскае слова або выраз, якія ўвайшлі ў агульнанародную мову. 2. толькі адз., рэл.-царк. Захаваў у літаратурным творы духу Бібліі; спасылка на Біблію” [16]. Першае азначэнне змяшчае адзін з абавязковых крытэрыяў аднесенасці адзінак да біблеізмаў – уваходжанне ў моўную сістэму і ва ўжыванне, што абмяжоўвае ў сінхранічным зрэзе спіс біблеізмаў пэўнай мовы. Другое азначэнне не ўваходзіць у лінгвістычную тэрміналогію, аднак мае месца быць прынятым пад увагу і лінгвістамі. З семантычнага пункту гледжання *дух Бібліі* і *спасылка на Біблію* азначаюць матэрыяльнае ўвасабленне сем біблейскага паходжання (не заўсёды), пар.: “– Давайце, браты і сёстры мае, успомнім, што сказана ў пасланні апостала Паўла да рымлян. Там сказана, што цела без душы – мёртвае. Так і вера наша мёртва без паўсядзённых міласэрных спраў! Дык будзем жа рабіць дабро бліжнім” (Мальдзіс). У незалежнасці ад папярэдняга і наступнага кантэкстаў у прыведзеным урыўку даволі лёгка вызначыць біблейскія элементы: *браты і сёстры* (1-е Карынф. 7:15), *пасланне апостала Паўла да рымлян* (назва адной з кніг Евангелля), *цела без душы – мёртвае* (на самай справе гэта з Іакава 2:26), *вера мёртва без спраў* (Іакава 2:26), *будзем жа рабіць дабро бліжнім* (Гал. 6:10). Такое недаслоўнае цытаванне біблейскіх тэкстаў мы лічым слушным называць біблеізмам па дзвюх прычынах: паходжанне і факт ужывання ў іншым тэксце.

Заклучэнне. Сінтэзаваўшы вынікі і высновы папярэдніх даследаванняў па біблеізмах і даследаваныя намі фактычны матэрыял, можам вылучыць тры групы адзінак, якія ўтвараюць семантычнае поле біблеізмаў (малюнак 2). Пункцірныя лініі на малюнку абазначаюць магчымасць пераходу пэўнай адзінкі ў іншую групу.

Малюнак 2. – Семантычнае поле біблеізмаў

Першая група: адзінкі паходзяць з самога тэксту Бібліі і ўжываюцца ў маўленні/фіксуюцца слоўнікамі (*карміцца акрыдамі, голуб з аліўкавай галінкай, левіяфан, Эдэм, анафема* і інш.). Па структуры гэта могуць быць словы, фразеалагізмы, сказы і ЗФА.

Другая група: адзінкі ўтвораны на аснове пэўнага біблейскага сюжэту і ўжываюцца ў маўленні/фіксуюцца слоўнікамі (*забаронены плод, блудны сын, у касцюме Адама* і пад.). Найчасцей гэта фразеалагізмы, сказы ці ЗФА, напр.: «*“І пераможаны быў вялікі дракон, старадаўні змей, якога называлі д’яблам і сатаной, які спакушаў увесь свет, зрынуты на зямлю, і анёлы яго зрынутыя з ім...”*». *Голас чуўся з неба* (Бароўскі) і «*“О, галыцьба! – думае Ёсіф Голанд ... – Вы тыя сем кароў, худых і аблезлых, што зжэрлі сем тлустых кароў і не патаўсцелі”*» (Чарнышэвіч). У першым выпадку цытуецца сам тэкст кн. Апакаліпсіс, у другім – перадаецца сюжэт са Старога Запавета пра сон фараона. Часта такія адзінкі афармляюцца ў выглядзе цытат ці праз чужаслоўе.

Гэтыя дзве групы правамерна ўключыць у ядро біблеізмаў у сістэме беларускай мовы.

Трэцяя група знаходзіцца на перыферыі біблейскага СП: адзінкі яе маюць аддаленую этымалагічную ці толькі семантычную сувязь з Бібліяй, могуць уваходзіць у рэлігійнае СП. Да гэтай жа групы далучаюцца і аўтарскія варыянты біблеізмаў, пар.: *манка нябесная* (Бондар), *ператварыць гнілую ваду паражэнняў у салодкае віно перамог* (Дайнека), *анафемстваваць* (Караткевіч) і інш. Складнікі гэтай групы могуць уваходзіць і ў іншыя СП, напр., “Рэлігія”.

Такім чынам, СП “Біблеізмы” можна ўявіць у выглядзе няпэўнага мноства. Каб канстатаваць, што $a \in A$, дзе a – моўная/маўленчая адзінка, A – няпэўнае мноства (СП біблеізмаў), неабходна адпаведнасць a двум крытэрыям:

1) наяўнасць біблейскай этымалогіі і семантычнай сувязі з біблейскім сюжэтам ці вобразам (адзінка ўвайшла ва ўжыванне/мову наўпрост з тэксту Святога Пісання (*Армагедон; сучок у воку; перакаваць мячы на аралы; таму, хто б’е цябе па шчацэ, падстаў і другую і пад.*) або ўтварылася на аснове біблейскага сюжэту (*Юдаў пацалунак; забаронены плод; Каінава пячаць і пад.*);

2) зафіксаванасць ва ўжыванні (нават пры адсутнасці ў лексікаграфічных крыніцах).

Таму намі прапануецца наступнае азначэнне тэрміна: **біблеізм** – моўная / маўленчая адзінка біблейскага паходжання, семантычна звязаная з біблейскім вобразам ці сюжэтам, якая ўжываецца ў маўленні або зафіксавана ў лексікаграфічнай крыніцы.

ЛІТАРАТУРА

1. Абабурка М.В. Слоўнік лінгвастылістычных і тэксталагічных тэрмінаў. – Магілёў: УА «МДУ імя А.А. Куляшова», 2012. – 284 с.
2. Піскуноў Ф.А. Вялікі слоўнік беларускай мовы: арфаграфія, акцэнтацыя, парадыматыка (каля 223 000 слоў). – Мінск: Зміцер Колас, 2012. – XVI + 1208 с.
3. Лепешаў І.Я. Слоўнік добры, але не надта... // Наша Слова. – 2012. – № 23. – С. 2–3.
4. Бакина А.Д. Библизмы VS библейские фразеологизмы: уточнение понятий (на примере английских и немецких текстов) // Вестн. Сев. (Арктич.) федер. ун-та. Сер.: Гуманит. и соц. науки. – 2021. – Т. 21, № 6. – С. 35–43.
5. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. Энцикл., 1966. – 608 с.
6. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. У 5 т. – Мінск: Бел. Сав. Энцикл., 1977–1984. – Т. 1. – 608 с.
7. Іваноў Я.Я. Біблейскае паходжанне фразеалагічных адзінак у сучаснай беларускай літаратурнай мове (па-за межамі этымалагічнага слоўніка фразеалагізмаў) // Теоретические и практические предпосылки подготовки полилингвальных специалистов в УВО: мат. V Междунар. научно-практ. онлайн-семинара (вебинара). – Могилёв: МГУ им. А.А. Кулешова, 2019. – С. 68–72.
8. Будзько І.У. Рэлігійны слоўнік старабеларускай мовы. – Баранавічы: Баранав. узбуйн. друк., 2003. – 260 с.
9. Завальнюк У.М. і інш. Энциклопедычны слоўнік рэлігійнай лексікі беларускай мовы. – Мінск: Изд-во Гревцова, 2013. – 808 с.
10. Тлумачальны слоўнік прыказак / склад. І.Я. Лепешаў, М.А. Якалцэвіч. – Гродна : ГрДУ, 2011. – 695 с.
11. Верещагин Е.М. Библийская стихия русского языка // Русская речь. – 1993. – № 1. – С. 90–98.
12. Большой лингвистический словарь: [более 3000 лингвистических терминов и понятий] / сост. В.Д. Старичёнок. – Ростов-н/Д: Феникс, 2008. – 811 с.
13. Лепешаў І.Я. У пошуках ісціны: Нарысы. – Ліда: Выдав. дом ТБМ, 2007. – 196 с.
14. Мокиенко В.М. Библизмы в современной русской речи. Как их правильно понимать и употреблять. – М.: Центрполиграф, 2017. – 237 с.
15. Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. Библизмы восточнославянских языков в сопоставительной лексикографической репрезентации // Вопросы лексикографии. – 2024. – № 33. – С. 71–88.
16. Словник української мови online [Електронні рэсурсы]. Т. 1–15. – URL: <https://sum20ua.com/?page=158&searchWord=%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB&wordid=191672> (дата звароту: 15.01.2025).

Паступіў 05.04.2025

БИБЛЕИЗМ: ОБЪЁМ ПОНЯТИЯ, КРИТЕРИИ ВЫДЕЛЕНИЯ, ДЕФИНИЦИЯ

П.С. БАСАЛЫГА

(Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы
Национальной академии наук Беларуси, Минск)

Аналізуюцца і сопаставляюцца асновныя дэфініцыі тэрміна «біблеізм» на матэрыяле лінгвістычных слоўарэй і асобных артыкулаў. Выявляюцца дыферэнцыяльныя рысы біблейскіх адзінак і на гэтай аснове мадэлюецца семантычнае поле біблеізмаў. Вызначаюцца розніцы паміж біблейскімі і семантычна блізкімі з імі адзінацамі. Формулюецца прыгоднае для практычнага выкарыстання вызначэнне тэрміна «біблеізм».

Ключевые слова: Библия, библеизм, семантика, термин, лексикографические источники, семантическое поле.

BIBLICISM: SCOPE OF THE CONCEPT, IDENTIFYING CRITERIA, DEFINITION

P. BASALYHA

(The Center for the Belarusian culture, language and literature researches
of National Academy of Sciences of Belarus, Minsk)

The main definitions of the term ‘biblicism’ are analyzed and compared on the basis of linguistic dictionaries and individual articles. The differential features of biblical units are revealed and the semantic field of biblical units is modeled on this basis. The differences between biblical and semantically similar units are determined. A definition of the term ‘biblicism’ suitable for practical use is formulated.

Keywords: Bible, biblicism, semantics, term, lexicographic sources, semantic field.